

גליון נושא: 'רבית דברים'

בס"ד, יום ג' פרשת תצוה, ז' אדר א' תשע"ו.
דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין 'ולא הלכה למעשה',
מסכת בבא מציעא פ' איזהו נשך דף עה:

אפילו דיבור אסור

הקדמת שלום: מבואר בגמ' (בבא מציעא דף עה ע"ב) רבי שמעון בן יוחי אומר, מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום, שאסור להקדים לו שלום, תלמוד לומר נִשְׁךְ כְּלִדְבָר אֲשֶׁר יִשְׁךְ (דברים כג כ): אפי' דיבור אסור. שלא רק ריבית של ממון אסורה אלא אף ריבית של דברים דינה כן. כך נפסק ברמב"ם (מלוה ולוה, פרק ה' הלכה י"ב) ובשו"ע (יורה דעה סימן קס סעיף יא) "מי שלוה מחברו ולא היה רגיל מקודם להקדים לו שלום, אסור להקדים לו שלום, ואין צריך לומר שיקלסו בדברים או ישכים לפתחו, שנאמר 'נשך כל דבר', אפילו דברים אסורים".

הודיעני: עוד מבואר במשנה (שם) ונפסק בשולחן ערוך (שם סעיף יב), שלא יאמר המלוה ללוה "הודיעני אם בא איש פלוני ממקום פלוני", וביאר הט"ז (שם ס"ק ה): משום שבזה שהוא מצווה עליו והלוה נעתר לבקשתו, הרי זו ריבית דברים. ומוסיף הרמ"א (שם): וכן שאר ריבית דברים בעלמא אסור.

מעות בידו: לשון הברייתא מנין 'לנושה' בחבירו משמע דוקא אם עדיין 'נושה' בו, וכן פשוט לשון המרדכי, הטור, והשו"ע (סעיף י'), וכן מפורש בברכי יוסף (על השו"ע שם), וכן משמע בדברי יחזקאל (החדש), שאיסור ריבית דברים הוא רק עד פירעון החוב, "דלא סלקא דעתך דאם פעם אחת לווה ממנו יהיה אסור להקדים לו שלום כל ימיו, דזה דבר שאין לו שחר". ויש שדקדקו שכל הטעם של הברכי יוסף, שאינו בתמורה להלוואה, אבל אם עושה לו טובה גדולה שניכר שבא בגלל ההלוואה אסור אף אחרי הפרעון (ש.ג.). וכעין זה משמע בשו"ע הרב (סעיף ט') שאם מכוון לתת בגלל ההלוואה, אסור אפילו במוקדמת ומאוחרת.

1. אמירת 'תודה'

המתירים: לענין להגיד 'תודה רבה', דעת הגרש"ז אוירבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן כז) לפני שחזר בו שמותר לומר תודה רבה, וכן כתבו להתיר בקיצור דיני רבית (קו"א פ"ב), ומשפט הרבית

פנינים

להרגיש הכרת הטוב

כותב הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד בבא מציעא דף עה עמוד ב) שיש ללמוד מהמעשה הבא איך צריך להרגיש כלפי המלוה.

הג"ר שמעון שוואב זצ"ל סיפר שבישיבת מיר בחו"ל היה מנהג שלפני שנסעו הבחורים לביתם בסוף הזמן, היו נכנסים למשגיח הג"ר ירוחם ליבוביץ זצ"ל, מקבלים ממנו הלוואה לנסיעה, וכשחזרו בתחילת הזמן החזירו את ההלוואה. והוא כבחור צעיר ניגש בסוף הזמן הראשון שלו בישיבה לקבל את ההלוואה, ולאחר שקיבל את הכסף אמר 'תודה'. והמשגיח גער בו האם אינך יודע שתודה זו אסורה מדין ריבית דברים.

ויהי בסוף הזמן השני, כאשר קיבל רבי שמעון את ההלוואה, לא אמר תודה. ור' ירוחם גער בו שוב, אינך מתבייש, קיבלת הלוואה ואינך אומר תודה, הלא יש בכך חוסר נימוס ודרך ארץ.

משהתפלא ר' שמעון על ההוראה הסותרת, הסביר לו המשגיח דמיר: צריך להיות ברור שהאדם מצד עצמו רוצה לומר תודה, וחייב לומר תודה, על כל טובה שעושים לו. אלא מאי, שהשולחן ערוך פוסק שאסור, וממילא אסור לומר, אבל משהתבוננתי בפניך ראיתי שקיבלת את הוראתי הקודמת כדבר המובן מאליו שלא אומרים תודה וזהו. ❖

(פרק א' הערה ס'), מפי הרה"ק רבי פיניע'לע מאוסטילא הי"ד, וביארו טעם הדבר שרק להוסיף לו דבר כגון 'ברכה' אסור, או לטרוח עבורו אסור, אבל 'תודה' הוא רק שלא יהא הלוח כפוי טובה, ולא יכפור בטובה שעשה לו המלווה, ומראה לו שהוא מבין ומרגיש את החסד שעשה לו, והוא מודה לו עבור זה שקיים מה שכתוב בתורה והלוח לו ללא שום תמורה ואדרבה חייב להחזיק לו טובה, ולכבדו בדיבור שאינו חסר בו, ואינו גורם למלווה רוח ממון. אין זה מדת דרך ארץ ולא נכון לעשות כן שיקבל הלוחה בחנם ללא שום תשלום, ולהתנהג כאילו המלווה לא עשה לו כלום.

לא הרויח - ושמעתי לפרש את סברת הגרש"ז א (י.ד.), שרבי דברים פירשו שהתווסף למלווה מה שלא היה לו מקודם, וכגון מה שכתב הש"ך (סימן קס"א) בשם ים של שלמה (פרק הגוזל עצים סי"א), שאסור ללווה לכבד את המלווה בגלילה או לקרותו בתורה. אבל כשאומר תודה לא נוסף לו כלום, ורק יש לו הכרת הטוב ואינו כפוי טובה. **דוגמה לדבר**: מצינו ב'הלוני ואלוך', שנחלקו ב' הדעות בשו"ע (קס"א ט) וגר"א (שם) אם מותר, והצד שמותר כי לא קיבל יותר, אלא נשאר עם אותו דבר שהיה לו מקודם.

האוסרים: אכן דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ חלק יורה דעה א סימן פ), וכן דעת הגרש"ז **אורבאך** זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה מהדו"ב ח"ב סימן סח ב) **אחר שחזר בו** שאסור לומר תודה משום ריבית דברים. וסיבת החזרה הוא מכח דברי השו"ע הרב (הלכות ריבית סעיף ט) שמשמע כדבריו בבית יוסף, שאסור להחזיק לו טובה ולהודות לו. אמנם שמעתי מהגר"מ יפה שליט"א מנהל גמ"ח 'אהבת חסד', ששמע מהגרש"ז **אורבאך** זצ"ל גם **אחרי שחזר בו** שהורה למעשה, שמותר וצריך להגיד תודה, [א.ה. כנראה בספרו חזר בו, כי לא רצה לפסוק נגד השו"ע הרב], ולמעשה מורה הגר"א **נבנצל** שליט"א (א.נ.) בשם הגרש"ז **אורבאך** זצ"ל, שאסור לומר ישר כח ותזכו למצוות שזה ברכה, ורק תודה מותר.

2. מילות נימוס

האוסרים: פשטות הדין שאסור לומר ישר כח גם בזמננו. וכן דעת החזון איש זצ"ל (אורחות רבנו), והגר"מ פינשטיין זצ"ל (אג"מ יו"ד א סימן פ'), וכן שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א, והגר"מ סירוטה שליט"א. **המתירים**: אכן חידשו הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מ.ד.ל.) והגרש"ז **אורבאך** זצ"ל (נתיבות שלום עמוד קז), והגר"צ **אבא שאול** זצ"ל (ריבית לאור ההלכה). וכן מורים פוסקי זמננו: הגר"ר **אלחנן פרץ** שליט"א (נשך כסף פרק ב), וכן אמר בשיעורו הג"ר **אשר וויס** שליט"א (מ.ג.), וכן שמעתי מהגר"ר **שמאי קהת הכהן גרוס** שליט"א, ומהגר"ח **כהן** שליט"א, שמותר להגיד תודה או ישר כח בתור מילת נימוס ואינו בתורת תשלום על ההלואה, והגרי"ש אלישיב דימה הוכיח שאמירת תודה אינה כלום והיא רק מילת נימוס שהרי אפילו אדם שקונה עגבניות, אומר 'תודה רבה' למוכר, אף שזה עיסקא שמשתלמת לשניהם, מוכח שזה רק מילת נימוס משא"כ בזמן הגמ' שאלת שלום היה דבר מאוד רציני כמבואר בהרבה מקומות, כגון במשנה (ברכות דף יג.) שהתירו לשאול בשלום אדם באמצע ק"ש (י.ש.ש.).

התנאי להיתר זה: שהלוח אינו כופל ומשלש דבריו, ואינו מדגיש ומתרגש, ולא מפרסם ברבים, אלא אומר תודה בצורה יפה והולך, ואדרבה כך היא הצורה הראויה לא להיות כפוי טובה, שהולך מהמלווה שעשה לו טובה כנשוך נחש. [כעין סברת המתירים כיום להגיד שלום לאשה, למרות שמפורש בגמ' שאין שואלים בשלום אשה, כי כיום 'שלום' הוא רק מילת נימוס]. ועוד שהמלווה עלול ליפגע מכך, ואין זה רבית דברים אלא מניעת פגיעה. ולכן אפילו ישר כח מותר לומר באופן שאינו מתכוון לברכה (נתיבות שלום עמוד קח). וההיתר הוא גם לדעת השו"ע הרב שכל מה שחזר בו הגרש"ז, ואסר מכח דברי השו"ע הרב, זה רק בברכה ממש, או בהכרזת ישר כח גדול ומפורסם, שאז הלוח מיטיב בכך למלווה (ש.ג.).

להעשות אוהבו: הראוני (ר.י.ג.) לדברי הגר"מ פינשטיין זצ"ל (דברות משה גיטין עמוד שנב הערה נא) שמותר לתת מתנה בדבר קטן שהדרך שנותנים לאוהבים כמבואר בתוס' (ב"מ סד: ד"ה אבל), ואם נעשה אוהבו בשביל שהוא איש טוב ומלווה לו זה ודאי לא הוי רבית, ואחרי שנעשה אוהבו אם נותן לו מתנה שנותנים לאוהבים מותר. אף שהסיבה שנהפך לאוהבו הוא בגלל ההלואה (כעין זה הובא בגליון מספר 43 בהערות מבני החבורה בשם כמה פוסקים).

מנהג העולם: הרבה נוהגים כאשר מקבלים הלואה אומר הלואה 'תודה רבה', 'ישר כח', 'תזכו למצוות'. וקשה שזה נגד גמ' מפורשת שנפסק **ברמב"ם בטור ובשו"ע** ללא חולק, שאסור אפילו להגיד שלום למלוה, משום רבית דברים, ק"ו שאסור לומר 'ישר כח', 'תזכו למצוות', שהוא ברכה למלוה. ובפוסקי זמננו יש כמה היתרים בדבר, ומגוון עצות שייסדו מורי הוראה, ונזכיר את חלקם.

האוסרים והמתירים: עיין בעלון זה במאמר הראשי, שהובא מחלוקת בנדונים הבאים, אם להגיד תודה נחשב רבית, האם מותר לומר מילות נימוס, אם מותר לברך על רוחניות.

על הטירחא: יש עצה לומר 'ישר כח על הטירחא והמאמץ, ולא על עצם ההלואה. **על האדיבות:** אני מודה לך על האדיבות ועל מאור הפנים בשעת ההלואה. **על האימון:** אני מעריך ומודה על האימון שאתה נותן בי. **על הסוכריות:** בגמ"ח 'אהבת חסד' (קופרמן) יש סוכריות לכל הבאים בשערי הגמ"ח, ויכול לומר תודה על הסוכריות. **תמיה:** הקשו על כך, אם כן בטלת תורת איסור רבית, שכל מלוה ברבית יאמר שאינו על ההלואה אלא על הטירחא וכדומה. ויש ליישב שהוספת כסף מוכיח שזה בא תמורת ההלואה, אבל מילה טובה יתכן שהוא בשביל טובה צדדית (ש.י.).

על תנאי: יעץ הגר"א מונדר שליט"א, לומר אני מברך אותך באופן המותר עפ"י ההלכה, ואם מותר הרי בירכו ואם אסור לא בירכו. **אסור:** ויעץ הגר"א דינר שליט"א, לומר אסור לי להגיד תודה (י.מ.ה.).

אילולי: עיצה נוספת כתב הגרש"י גלבר שליט"א (נתיבות שלום עמוד קח), לומר למלוה - באמת רציתי מאוד להודות לך כראוי, ומה אעשה שהתורה אסרה. והביא סמך לדבריו מלבן הארמי שנצטוו לא לדבר מטוב ועד רע עם יעקב, ולמרות זאת אמר (בראשית לא כט) **יֵשׁ לֵאֱלֹהִים יְדֵי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וְאֵלֹקֵי אֲבִיכֶם אֶמְשׁ אֵלַי לֵאמֹר הִשְׁמַר לָךְ מִדָּבָר עִם יַעֲקֹב מְטוֹב עַד רָע:** רואים שדיבור כזה אינו בכלל דיבור רע, וכך גם אינו בכלל רבית דברים (ד.ק.). [אכן אין מוכרח הראיה מלבן, דכבר פירשו הרמב"ן (עה"ת) ה"ט"ז (דברי דוד עה"ת), והספורנו, ובפירוש הר"י חלאוה (עה"ת), שהאיסור לדבר עם יעקב מטוב ועד רע היה רק אודות החזרה לבית לבן. **והפני מנחם** פירש שאכן עבר לבן איסור כשדיבר עם יעקב. ושמעתי מאחד מתלמידי הגר"ש אלישיב זצ"ל שהגר"ש לא הסכים עם הראיה מלבן הארמי].

על ההצלה: ההלואה היא לעזר רב בשבילי וממש מציל אותי - שאין זה ברכה והודאה למלוה על ההלואה, אלא סיפור דברים כמה עזר לו (י.ב.). ושמעתי **מהגר"פ וינד** שליט"א שמריבוי השאלות שהגעו אליו 'לקו הריבית', למד שיש בעיה פרקטית מה לעשות כאשר מקבל הלואה גדולה, כיצד יפטר ממנו ללא אומר ודברים, ואם יכול ליפטר במילת נימוס, או אם שניהם תלמידי חכמים ניחא, אבל עשירים 'בעלי בתים' שנותנים הלואות אינם מבינים זאת. ולכן נכנס לעובי הקורה למצוא פתרון לענין, ומורה שמותר להגיד למלוה כמה ההלואה עוזרת לו, שזה ממש הצלת נפשות בשבילו. כיון שמשבח את ההלואה ולא את המלוה, אין בזה שום חשש של רבית דברים.

להחזיר ברכה: עוד עיצה יש, שהמלוה יחזיר לו ברכה מיד, כגון 'וכן למר', או 'המברך יתברך', ונמצא שלא הרויח שגם הוא נתן לו באותה מידה שקיבל. סמך לזה **במאירי** (ב"מ עה:) שכתב יש מתירין בהחזקת טובה וברכה, הואיל והלה משיב כנגד דבריו הוי 'דיבור מבטל דיבור'. וכן מבואר **בהגהות מימונית** (פ"ה ממלוה ס"ק לא) שהביא בשם **האבאיאסוף** (הראב"ה) וז"ל - אבל אם מחזיק לו טובה, והמלוה משיב לו גם הוא ומחזיק לו טובה, אין בכך כלום. **והב"י** הביאו ותמה עליו, מה שייך מחזיק לו טובה במלוה. ותירץ **בברכי יוסף** (עמוד פג) בשם **מהריק"ש** שהמלוה מחזיק לו טובה שלא הטריחו, ודוחק. עוד הקשה הב"י, מהאיסור להקדים לו שלום, אף שהמלוה מחזיר לו שלום. ותירץ **הגרש"י גלבר** שליט"א (נתיבות שלום עמוד קח) שעצם 'הקדמת שלום' יש בו נתינת כבוד.

מוסד: יש מצדדים שבהלואה למוסדות אין איסור של רבית דברים, כי אינו בא מהלואה למלוה. ויש חולקים כי מבחינת הגמ"ח מנהל המוסד מוגדר לוח, ונמצא שזה כן בא מהלואה למלוה.

גזבר: דעת הגר"נ קרליץ שליט"א, והגר"נ קופשיץ שליט"א, וכ"כ **בנתיבות שלום** (עמוד קח), שגזבר של קופת גמ"ח מותר לומר לו 'ישר כח' כי אין בו תורת מלוה כאשר הכסף שייך לקרן או למפקידים. ויש חולקים שבפועל הוא המלוה, ונושא באחריות ההלואה.

תנועות ידים: יש לדון אם מותר לבטא בידים תנועה שפירושו תודה או 'ישר כח', האם זה בכלל רבית דברים כי למעשה הראה הכרת הטוב למלוה, או דלמא רק דיבור נאסר שנדרש נִשְׁפָּךְ כְּלִידָבָר (דברים כג כא), וכפי שפירש **המלבי"ם** (שם) מתיבת דבר נדרש לשון דיבור (ד.ד.). ולכאורה ממה שאסר הגר"מ פישטיין (הובא בפנים) להודות בכתובה, מסתבר שגם בתנועות ידים אסור. ❖

3. אופנים המותרים

תזכה למצוות: בקונטרס נשך כסף (פרק ב') הביא בשם הגר"פ שיינברג זצ"ל שיתכן שמותר לומר תזכה למצוות שהיא ברכה לרוחניות, ומסתבר שבברכה של רוחניות אין ריבית [ואולי זה משום מצוות לאו ליהנות נתנו - י.ש.ק.]. אכן דעת הגרש"ז **אורבאך זצ"ל** (שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן כז) שאסור לומר תזכו למצוות, דהוי ברכה.

בקשה להשי"ת: חידש הגר"מ פִּינְשֵׁיין זצ"ל (דברות משה), שמותר ללוה להתפלל להשי"ת שייטיב עם המלוה, ורק ברכה מהלוה למלוה אסור (ר.י.ג.).

בשורות טובות: יכול לומר למלוה בשורות טובות שאין זה ברכה אלא איחול גרידא, וכמו

הערות מבני החברה

טובה על הדרך

שאלה: האם מותר ללוה לעשות טובה למלוה, באופן שהטובה נעשית ממילא מכח ההלוואה ללא טירחה נוספת.

דוגמאות - השאלה נוגעת מעשים בכל יום ונביא מספר דוגמאות. **כספומט:** אדם צריך למשוך כסף מהבנק, ומלוה לחבירו בתנאי שהלוה ילך לכספומט, וימשוך עם הכרטיס שלו 1000 לעצמו ו-1000 למלוה, וכשיחזיר למלוה את הכרטיס יתן לו את ה-1000 שקל (ר.ח.). **אישור הלוואה:** קיבל אישור מהגמ"ח לקבל הלוואה, ונותן לחבירו לסדר את הכל (לקחת שטר מהגמ"ח, החתמת ערבים, סידור הו"ק בבנק) ובתמורה החבר ישתמש עם הכסף למשך חודשיים, נמצא שהמלוה חסך טירחה בגלל ההלוואה, וחבירו הסכים לבצע את הכל הוא רק בגלל שיהוי המעות (י.ש.ק.). **כרטיס אשראי:** ראובן לוו משמעון 200 שקל, ומחזיר לשמעון באמצעות כרטיס אשראי של 'יש' (הלוה מרויח, שאין לו כעת כסף, ובאשראי חשבונו יחויב רק בראשון לחודש הלוועזי), וקיים בכרטיס הנחה קבועה למוצרים מסוימים עד 10%, נמצא שהמלוה הרויח 10% והלוה לא הפסיד. האם אסור משום תרבות בלי נשך, או אין כאן לא נשך ולא תרבות, כי ההטבה היא לקונה ללא קשר להלוואה (פ.ר.). **מזומן:** אדם חפץ להפוך למזומן, כסף שיש לו בבנק, לצורך כך נותן הלוואות, בתנאי שיחזירו לו דוקא במזומן (א.ה.).

תשובה: באופנים הללו שמעתי להתיר מהגר"נ קופשיץ שליט"א, ומהגר"ע אורבאך שליט"א, ומהגר"י כהן שליט"א, ומהגר"א מונדרר שליט"א, ומהגר"ר מיכל פריד שליט"א, ומהגר"ר פרץ תרשיש שליט"א, ומהגר"א שפיגלר שליט"א, ודימו זה למה שכתוב מפורש בפוסקים שמותר להתנות עם הלוה שיגבה את הכסף מבעלי חובות, אף שחוסך את הטירחה של הגביה. והטעם שהלוה עושה את הטירחה לצורך עצמו ולא לצורך המלוה. כעין זה הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל (בשיעורו - ב.ה.) שמותר להלוות 100 דולרים בודדים, בתנאי שיחזיר לו שטר של 100 דולר, ולא חשיב רבית.

צד איסור - כלפי כספומט הורה הגר"ר אשר פריימן שליט"א, שלדעת הט"ז מותר, ולדעת החות דעת אסור (ר.ח.). **כלפי אישור הלוואה** סובר הגר"א שפיגלר שליט"א, שבאופן שחייב להוציא את ההלוואה מיד (כגון שיפקע אישור הלוואה כעבור ימים ספורים), יתכן שאסור. מאידך שמעתי ממורי הוראה שליט"א שבכל גוני אסור לעשות כן, ואם מתנים כך מראש זה בגדר רבית קצוצה. **כלפי כרטיס אשראי** דעת הגר"ע אורבאך שליט"א שצ"ע אם מותר. **כלפי פריטת צק' למזומן** דעת הגר"א מונדרר שליט"א שאסור, שהרי בפריטה בצינג' הערך של צק' הוא פחות מערך של מזומן, נמצא שהרויח שווי ממון, ומה שבכל הלוואה יכול להחזיר במזומן אף שקיבל את ההלוואה בצ'ק, זה אינו רבית כי הולכים אחר רוב העולם שנסחר באותו שווי, אבל אם מקפיד שיחזיר לו מזומן נמצא שחפץ לחסוך את עמלת הצינג' והרויחו ממון. ❖

שבתשעה באב אסור לומר שלום, אבל מותר לומר בשורות טובות (מ.ל.).

אינו יודע: דעת הגרש"ז אורבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן כז ח"ב סימן ס"ח אות ב'), שמותר ללווה לתת מתנה למלווה עבור זה שהלווה, אם המלווה לא ידע כלל שהלווה הוא הנותן.

בכתב: דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל (אגרות משה חלק יורה דעה א סימן פ) וכ"כ בחוט שני (פרק ט' אות ג'), וביביע אומר, שאיסור ריבית דברים הוא אף בכתובה.

פרסום והודעה - והוסיף הגר"מ פינשטיין, (שם) שמותר לכתוב ולפרסם (אם אין מקפידין להסתיר) בלשון הודעה וספור דברים, 'ברכה נתונה מהשי"ת לפלוני שגמל חסד בהלואתו, והלוה להדפסת הספר כך וכך'. כי אמת שיש ברכה מהשי"ת בזכות מצותו הגדולה. למרות שיש למלוה הנאה שנתפרסמו חסדיו, מותר כי מצוה לפרסם עושי מצוה. וכעין שכתב הדרכי תשובה (סימן קס ס"ק פח) בשם מרבה תורה (שם ס"ק כד) בשם הדברי מלכיאל, וכן בשו"ת הלל אומר (יו"ד סימן עה), דבמצוה שרוצים שתעשה פירות, וילמדו ממנו אחרים לעשות כמותו, מצוה לפרסם שם העושה לטובה. וכן בספר אבי עזרי (על הרמב"ם) מוזכר שהודפס בזכות המלוה. אכן בספר נתיבות שלום (עמוד קח) תמה, דהמלוה נהנה מאוד מהשבח והכבוד שניתן לו בפרסום כזה, ולמה אין בזה משום ריבית דברים. ❖

'צומח הפסח'

לתרומות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823